DIFICULTĂȚI DE TRADUCERE ÎN *BEITRÄGE ZU EINER STATISTISCH-HISTORISCHEN BESCHREIBUNG DES FÜRSTENTHUMS MOLDAU*, A LUI ANDREAS WOLF / DIFFICULTÉS DE TRADUCTION DE „BEITRÄGE ZU EINER STATISTISCH-HISTORISCHEN BESCHREIBUNG DES FÜRSTENTHUMS MOLDAU" D'ANDREAS WOLF

Irina CROITORU[1]

Rezumat: Sursă importantă de cunoştinţe în ceea ce priveşte comunitatea moldovenească de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, la care numeroşi istorici fac referire, Andreas Wolf, ***Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau***, publicată la Sibiu (1805) are traduse doar fragmente de interes imediat şi niciodată nu a fost tradusă în întregime din cauza problemelor nenumărate impuse de transcrierea din germana veche în germana modernă, cunoaşterea dialectului în care autorul a scris şi dificultăţile studiilor germane în sine. Lucrarea de faţă îşi propune să sublinieze şi să evidenţieze aspectele întâlnite în timpul traducerii complete, în prezent în curs de desfăşurare.

Cuvinte-cheie: traducere, Andreas Wolf, Moldova, secolul al XVIII-lea, descriere statistică-istorică.

Résumé. Source importante de connaissances sur la communauté moldave à la fin du XVIIIème siècle, à laquelle de nombreux historiens font référence, **Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau - Contributions a une description statistique-historique de l'état principal de la Moldavie** d'Andreas Wolf, publié à Sibiu (1805), a seulement des fragments d'intérêt immédiat qui ont été traduits et n'a jamais été complètement traduit en raison des innombrables soucis imposées par la transcription de l'ancien texte allemand en allemand moderne, de la connaissance du dialecte dans lequel l'auteur a écrit et des difficultés des études allemandes en elles-mêmes. Le présent document vise à souligner et mettre l'accent sur les aspects rencontrés lors de la traduction intégrale, actuellement en cours.

Mots-clés : la traduction, Andreas Wolf, la Moldavie, le XVIIIe siècle, la description statistique- historique

De-a lungul celor două secole şi mai bine, care au trecut de la publicarea primei ediţii şi încă ultima, din 1805, cartea lui Andreas Wolf, ***Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau***

[1] Universitatea de Medicină şi Farmacie „Gr. T. Popa", Iaşi, irina.ionita82@yahoo.com

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

(*Contribuţii la o descriere statistico-istorică a Principatului Moldovei*), a stârnit un mare interes istoricilor literaturii române şi istoricilor în general. În ciuda importanţei speciale a cărţii lui Andreas Wolf, ea nu a fost încă tradusă integral în limba română. Deşi autorul este destul de des amintit şi cartea adeseori citată, traducerea nu s-a realizat din mai multe motive: fie pentru că volumul este greu de găsit – ediţia din 1805 se află numai în marile biblioteci şi în puţine exemplare şi, fiind la fondul de Carte Rară, nu se împrumută decât la sală; fie pentru că, în ceea ce priveşte folosirea informaţiilor istorice cuprinse, fragmentele cele mai importante au fost deja traduse şi publicate; fie pentru că cel angajat în munca de traducere trebuie să procedeze mai întâi la transcrierea textului din germana premodernă, ceea ce nu este uşor (sunt, totuşi, două volume consistente), şi abia apoi începe munca de traducere dintr-o limbă caracterizată de multe arhaisme şi construcţii dificile.

După ce Nicolae Iorga menţionează cartea sasului sibian Andreas Wolf ca izvor literar, în *Istoria literaturii românești până în secolul al XVIII-lea*, în 1901, apoi ca izvor istoric, în *Geschichte des Rumänischen Volkes îm Rahmen seiner Staatsbildunges*,[2] în 1905, spre această carte se îndreaptă interesul cercetătorilor literaţi sau istorici, şi nu numai a lor. Căci N. A. Bogdan, care nu era nici una, nici alta, în frumoasa lui carte *Oraşul Iaşi*, frumoasă de citit, dar nu de folosit în cercetare, îl aminteşte în 1913 printre doctorii dulcelui târg. Că N. Iorga l-a citit în original nu e nicio îndoială, însă primele fragmente traduse şi publicate le datorăm gălăţeanului Tudor Pamfile, în *Pagini vechi din viaţa moldovenească*,[3] în 1919. Interesul istoricilor odată trezit, Mihai Costăchescu se apleacă şi el asupra cărţii lui Wolf, în 1923, apoi în 1925, când publică în revista „Ioan Neculce", articolul *Iașii în cronicari și călători străini*.[4] După istoricul ieşean, Liviu Seracin va publica la Cluj, în 1927, o carte astăzi aproape imposibil de găsit, *Medicina în Moldova între 1780-1790*. Deci, prin conţinutul său, cartea doctorului Andreas Wold interesează şi istoricul medicinei moldovene, deci nu ne mirăm să-l găsim menționat pe autor, ca medic, în sinteza lui P. Samarian din 1935.[5]

După o pauză de decenii, apare sub coordonarea lui Paul Cernovodeanu vol. X din *Călători străini despre Ţările Române*, partea a doua,[6] în 2001. Volumul este relevant nu numai prin biografia autorului, ci mai ales prin traducerea

---

[2] N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes îm Rahmen seiner Staatsbildunges*, Gotha, Perthes, 1905, vol. I., apud Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*..., 1976, p. 218.

[3] Tudor Pamfile, *Pagini vechi din viaţa moldovenească*, Chişinău, 1919.

[4] M. Costăchescu, *Iașii în cronicari și călători străini*, în „Ioan Neculce", 1923, p. 182-185; ibidem, 1925, p. 215.

[5] P. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, 3 vol., Bucureşti, vol. I: 1935, vol. II-III: 1938.

[6] Paul Cernovodeanu (red. resp..), *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, partea a 2-a, Bucureşti, Editura Academiei, 2001, p. 1251-1280.

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

fragmentelor cele mai reprezentative. Aceasta este, în afară de contribuţia lui N. Iorga şi a lui Mihai Costăchescu, lucrarea de referinţă când este vorba despre Andreas Wolf şi despre cartea lui.

Acesteia i se adaugă modesta contribuţie a subsemnatei, inclusiv prin comunicările pe această temă de până acum, însă traducerea integrală a cărţii este încă în lucru, dificultăţile întâmpinate, deşi nu insurmontabile, creează numeroase probleme.

Astfel, în capitolul *Krankheiten der Moldauer,* întâlnim termenul *Bartscherer*:

> *Oft hatten* ***die Bartscherer****; oder andere Charlatane die ersten Umstände einer Unpäßlichkeit so verwickelt, daß nicht selten eine bedeutende Krankheit darauf entstunde, die//auch der beste Arzt hernoch zu heben kaum im Stande war.* (p. 185-186)

> *(Deseori* ***bărbierii****, sau alţi şarlatani se ţineau de primele semne ale bolii, astfel încât boala se agrava semnificativ, //că nici cel mai priceput doctor de multe ori nu-i făcea faţă.)*

El este foarte rar folosit şi mai mult în glumă, în limbajul colocvial, pentru care orice ediţie din Duden recomandă sinonimele *Friseur, Friseurin, Friseuse* sau *Frisörin*[7]. Ţinând seama de realitatea vremii, când medicul specialist era înlocuit de *frizer*, de *bărbier*, cred că acestea sunt propuneri valabile, după cum nu trebuie să-l neglijăm pe echivalentul lor în oarecare măsură, *spiţer*, în funcţie de context, căci, la vremea aceea medicina şi farmacia nu erau încă ştiinţe clar delimitate, iar practicienii se confundau şi se confruntau.

În chiar titlul capitolului V, *Sporadische Krankheiten* (p. 187), în care autorul enumeră şi descrie bolile moldovenilor, clasificându-le în: epidemice, endemice şi molipsitoare, avem termenul "*Sporadische*". El este destul de rar folosit chiar în germană[8] şi, desigur, nu poate fi tradus prin *sporadic*, ci mai degrabă cu *boli întâmplătoare, ocazionale,* sau cu adjectivul modern şi uzual *rare*. Adjectivul *sporadic* provine din fr. *sporadique*, dar în limba română are o altă semnificaţie. *Boli sporadice* este o traducere *mot-à-mot* la care renunţăm de la început, căci este departe de a fi cea mai potrivită alegere. Propunem varianta *boli rare* deoarece pare să exprime mai clar spiritul şi dorinţa autorului.

În contextul

> *Wassersucht, die hier meistens* ***gallichter Art*** *vorkömmt, oder von Verstopfungen der Eingeweide des Unterleibes zu entstehen pflegt, könnte man auch in diesem Lande öfters glücklich heben, wenn die Patienten gleich*

[7] https://www.duden.de/rechtschreibung/Bartscherer

[8] https://www.duden.de/rechtschreibung/sporadisch

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

im Anfang dieser gefährlichen Krankheit sich an einen vernünftigen Arzt wenden sollten. (p. 187)
(Hidropizia, care aici apare de obicei de tipul ***biliar****, sau care s-a tratat de congestie/indigestie a interstinelor abdomenului, s-ar putea vindeca deseori, dacă pacienții, de la bun începutul acestei boli periculoase s-ar adresa direct unui medic adevărat.)*

avem termenul ***gallichter***, pentru care nu descoperim explicaţie în nicio ediţie a acelui dicţionar de căpătâi al germaniştilor care este *Duden*-ul. Nici în alte dicţionare româneşti, termenul nu este menţionat ca adjectiv, ci doar ca substantiv: *die Galle,* tradus prin *bilă*[9]. Absenţa termenului face ca dificultatea traducerii cuvântului să crească în mod deosebit şi să ne oblige la detectivisme lingvistice. Forma adjectivală a fost identificată cu ajutorul unui dicţionar on-line, prin traducerea lui în limba engleză şi abia apoi în limba română[10]. Constatăm că termenul în limba română poate fi *biliar*, însă îi putem descoperi un echivalent, în *bilios*, asupra folosirii căruia vom mai medita.

Ne întoarcem la clasificarea bolilor de către Andreas Wolf şi ne oprim la contextul:

Gichtische Krankheiten *kommen zwar selten vor, fällt aber Jemand in dieses chronische Uebel, so läßt er sich meistens von* ***Afterärzten*** *so lange behandeln, bis ihn Steifigkeiten und Contracturen aller Gelenke zum elendesten Krüppel machen.* (p. 188)

(Boli provocate de inflamarea articulațiilor *– apar rar, dar dacă cineva se îmbolnăvește cronic, el se lasă de obicei pe seama* ***vracilor****, atâta timp până când rigiditatea și contracția tuturor articulațiilor îl fac cel mai suferind/mizerabil/chinuit olog.)*

unde, autorul menţionează construcţia *gichtische Krankheiten*. Dificultatea traducerii rezultă nu numai din raritatea folosirii adjectivului *gichtisch*,[11] ci chiar din raritatea alăturării celor doi termeni. *Ghichtisch* este forma adjectivală a substantivului *die Gicht*, uşor de tradus prin *gută*. Am putea traduce sintagma *boli ale gutei*, ceea ce nu este cazul, *boli de gută* (cu sensul *cauzate de gută*) sau *boli gutoase* (*de natură guroasă*), însă ar fi incorect, deoarece substantivul *gută* indică în mod precis o singură „boală provocată de depunerea sărurilor acidului uric în regiunea unor articulaţii, care se manifestă prin umflături ale articulaţiilor, însoţite de dureri violente” [12]. Ştim însă că numele vechi sub care era cunoscută

[9] Mihai Anuţei, Dicţionar român-german, Editura Lucman, Bucureşti, 2000, p. 187.
[10] https://www.dict.cc/german-english/gallicht.html
[11] https://www.duden.de/rechtschreibung/gichtisch
[12] https://dexonline.ro/intrare/gut%C4%83/24246

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

guta este *podagra*. Definiţia oferită de Duden fiind foarte asemănătoare, „durch eine Störung des Stoffwechsels verursachte Krankheit, die sich besonders in schmerzhaften Entzündungen von Gelenken äußert”[13], am putea prefera traducerea sintagmei *gichtische Krankheiten* prin parafrazare, *boli provocate de inflamarea articulaţiilor,* sau pur şi simplu *podagra*, multă vreme considerată „boală boierească”, a mâncătorilor de carne roşie, dar şi a ţăranilor, mâncători de mălai mucegăit.

În acelaşi context avem termenul *Afterarzt*, a cărui dificultate de traducere constă în primul rând în absenţa lui din dicţionarul de căpătâi al limbii germane. Că el nu se mai foloseşte astăzi, este uşor să credem. Însă prezenţa lui este identificată în alte cărţi, scrise în cursul aceluiaşi secol şi în secolul următor, precum *Der Römisch Kaiserlichen Akademie Der Naturforscher auserlesene Medicinisch-Chirurgisch-Anatomisch-Chimisch- und Botanische Abhandlungen*, Aechtzehenter Theil mit Kupfern, Nürnberg, Verlegts Wolfgang Schwarzkopf, **1769**, p. 385, sau în *Von der Erfahrung in der Arzneykunst,* Ritter v. Zimmermann, *königl. Leibarzt und Hofrath in Hannover, der Akademie derWissensch. in Petersburg und Berlin, der Gesellsch. der Aerzte in Paris, London, Edinburgh und Coppenhagen, und der Societät der Wissensch. in Göttingen Mitgliede*,Wien, **1832**, p. 231.

Dicţionarele germane de limbă germană consultate, mai vechi sau mai noi şi chiar cele de ultimă oră nu menţionează termenul *Afterarzt*. Numai dicţionarul fraţilor Grimm (Jacob und Wilhelm), a cărui publicare a început în 1854, la Leipzig,[14] şi al cărui ultim volum, al 32-lea, avea să vadă lumina tiparului în 1961 (deci după 150 de ani !!!), a putut conduce la o sugestie valabilă de traducere. Volumul 13 defineşte termenul ca *pseudoarzt*[15] ca fiind *pseudodoctor*. Întrucât calitatea de medic se obţinea şi atunci după studii aprofundate la şcoli de specialitate, şi numai diploma îţi dădea dreptul de practică (Andreas Wolf o obţinuse după ce studiase, la Viena, între 1774 şi 1777, în ciuda talentului recunoscut de muzician şi compozitor). Or, cine practica ilegal în epocă, şi nu erau puţini, nu se numeau nici măcar *vraci*. Este adevărat că nu am găsit nici explicaţia termenului *Afterarzt*, nici un termen echivalent pentru traducerea lui, însă wikipedia oferă sinonime pentru el, de care am considerat util să le luăm în consideraţie şi analiză: *Quacksalber, Pfuscher, Kurpfuscher, Scharlatan, Medikaster, Urinprophet* sau *Barfußarzt*[16]. Şi, spre surprinderea noastră *Dicţionarul german-român* al Academiei Române, din 1966, îl menţionează cu traducerea *medic şarlatan*,

[13] https://www.duden.de/rechtschreibung/Gicht_Krankheit

[14] Jacob und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 16 Bde., in 32 Teilbänden. Leipzig 1854-1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971. Online-Version vom 25.09.2018.

[15]http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GA02125#XGA02125

[16] https://de.wikipedia.org/wiki/Quacksalber#cite_note-8

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

perfect acceptabilă (la p. 33).

În contextul:

> *Dieser von Zorn entbrannt, ließ den schon* ***im Paroxism*** *liegenden Kranken in den Fürstenhof bringen, und ihm 200 Phalangen auf die Fußsohlen geben.* (p. 188)
>
> *(Puțin înaintea unei crize, el l-a jignit adânc pe domnitor. Acesta, tremurând de furie, a poruncit ca bolnavii aflați în* ***punctual culminant al bolii*** *să fie aduși la Curtea Domnească și să primească 200 de falange (lovituri) peste tălpi.)*

Wolf foloseşte termenul *paroxism*, cuvânt preluat din greacă în mai multe limbi europene, atribuindu-i articolul masculin (*im* = *in* + *dem* (*der* în Dativ)).

În contextul

> *Dieses große Stück mag etwa daher kommen, weil die* ***dasigen Frauenzimmer*** *von Jugend auf sehr geraume und weite Kleider tragen, die dem wachsenden Körper kein Hinderniß sezen.* (p. 188)
>
> *(Această mare șansă poate veni probabil din cauză că doamnele* ***timide*** *poartă din tinerețe haine foarte vechi și largi, care nu pun corpului piedică la creștere)*

identificăm adjectivul *dasig*, un cuvânt în dialect/regionalism, folosit în sudul Germaniei şi în Austria, ce poate fi tradus prin *timid, confuz, zăpăcit*[17]; traducerea aceasta este în contradicţie cu cea oferită de *Dicţionarul german-român* al Academiei Române, care este *prost* şi *simpluț* (p. 218). Întrucât este vorba despre doamne a căror vârstă nu este precizată, dar se vorbeşte despre creşterea corpului şi nici nu se specifică o vârstă înaintată, am considerat mai potrivit termenul *timid*.

Cazurile semnalate spre discuţie, pentru care colegii noştri germanişti, mult mai experimentați în arta traducerii, pot propune variante posibil mai adecvate, sunt doar câteva dintre piedicile ce se pot ivi în traducerea unui text german din secolul al XVIII-lea. Să ne amintim faptul că Andreas Wolf se născuse în comunitatea săsească din Sibiu şi asimilase din copilărie dialectul săsesc, ceea ce ne obligă să luăm în considerare, pe parcursul realizării traducerii, deosebirile dintre dialectul lor (*saksesch*), numit de germani *säksisch*, şi limba germană literară (*hochdeutsch*), şi permanenta posibilitate de a găsi termeni

[17] https://www.duden.de/rechtschreibung/dasig

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)

în dialect, lucru care îngreunează semnificativ actul de traducere. Desigur, un astfel de dicţionar, sas-german, nu ştim să fi fost realizat, dar, pentru astfel de cazuri de traducere, existenţa lui ar fi extrem de necesară.

Este adevărat că Andreas Wolf a stat trei ani la Viena, pentru studiile sale medicale, timp în care vocabularul lui, săsesc, sigur a suferit influenţa limbii din mediul universitar, mai ales sub imperiul lecturilor medicale absolut obligatorii. Mai mult ca sigur a învăţat şi limba latină. El însă nu a rămas în Imperiu, ci a revenit la Sibiu, unde a practicat noua profesie, în mediul în care se formase, dar a revenit şi la vechiul lui dialect săsesc, ceea ce a însemnat o nouă ruptură de limba germană literară. În Moldova nu ştim să fi găsit mulţi vorbitori de germană şi, în niciun caz de limbă germană literară, şi nu ne rămâne să credem că, până la învăţarea limbii române, pe care o numea „limba valahă", va fi vorbit aici franceza. Odată întors definitiv la Sibiu, după 1797, bolnav de reumatism, nu ne putem aştepta ca el să fi scris în *hochdeutsch* o carte ce nu va fi publicată la Viena, pentru cititori de *hochdeutsch*, ci tot în burgul său natal, mai ales pentru cititori cunoscători de *saksesch*. Aici, poate, găsim una dintre explicaţiile pentru care cartea lui Andreas Wolf nu a fost încă tradusă, după cum nici alte cărţi germane de secol XVIII încă nu şi-au găsit varianta în limba română.

Bibliografie:

Anuţei, Mihai (2000): Dicţionar român-german, Editura Lucman, Bucureşti, p.187.

Bogdan, N. A. (1904): *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială ilustrată*

Cernovodeanu, Paul (red. resp.) (2001): *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a 2-a, Bucureşti, Editura Academiei, p. 1251-1280.

Wolf, Andreas (1805): *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, 2 vol., Hermanstadt.

Grimm, Jacob und Wilhelm (1971): *Deutsches Wörterbuch*, 16 Bde., in 32 Teilbänden, Leipzig 1854-1961. Quellenverzeichnis Leipzig. Online-Version vom 25.09.2018.

http://woerterbuchnetz.de/cgibin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung &lemid= GA02125#XGA02125

https://de.wikipedia.org/wiki/Quacksalber#cite_note-8

https://dexonline.ro/intrare/gut%C4%83/24246

https://www.dict.cc/german-english/gallicht.html

https://www.duden.de/rechtschreibung/Bartscherer

https://www.duden.de/rechtschreibung/dasig

https://www.duden.de/rechtschreibung/Gicht_Krankheit

https://www.duden.de/rechtschreibung/gichtisch

https://www.duden.de/rechtschreibung/sporadisch

BDD-A30066 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:14 UTC)